

„A CO KDYŽ SE TO SLIJE?“ VYROVNÁNÍ SE S VÝZKUMNÝM TERÉNEM

Lenka Bednářová

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
Bednarl@ksa.zcu.cz*

TERÉNNÍ výzkum dává antropologovi určitou moc nad jeho informátorem. Vztah, který je v něm tvořený, jak bylo řečeno již v mnoha pracích, je asymetrický (Geertz 1967), což může být jedním z důvodů, proč v současné době mnoho metodologických textů volá po antropologově sebereflexi. Zároveň nás ovšem terénní výzkum uvádí do jiného prostoru, odvádí z naší komfortní zóny a nutí čelit věcem, které bychom si možná za jiných okolností nevybrali. Na jeho konci však povětšinou čeká závěr v podobě odvedené uspokojivé práce, ať už se jedná o šedou akademickou literaturu, či oficiální publikaci.

Jedním ze specifík terénního výzkumu je i jeho ohraničenost, můžeme říci, že pokud výzkumník činí nějaké šetření, je si toho moc dobře vědom, pečlivě svůj terén vybírá, zkoumá a hýčká. Může se však stát, že se terén začne „slévat“ a tyto hranice smazávat? V rámci výzkumné sebereflexe, kdy by každý měl odstoupit a podívat se tak nějak svrchu na svoji terénní praxi, jsem došla k závěru, že právě to se může stát, a to v několika případech. Dokážu si to například velmi dobře představit v případě takzvané antropologie doma, kdy těžko určujeme hranice výzkumu a svého vlastního prostředí. Předkládaná esej se však bude věnovat příkladu trochu odlišnému, a to otázce, co když se slije pole vašich informantů s polem jejich nativní země a vaší zkušenosti z ní?

„CHVALME MALINOWSKÉHO“

studentské konference Antropowebu na téma „Antropologie a etika“.¹ Původní záměr byl reakcí na dlouhodobý pobyt v cizí zemi, která je v ohnisku antropologova zájmu, a shrnutí negativních i pozitivních reakcí výzkumníka na tuto situaci. Konferenční příspěvek se nesnažil o žádné přelomové metodologicko-teoretické uchopení antropologovy sebereflexe ani o apel na sociálně-vědecké postupy. Napak hlavním důvodem pro jeho vznik bylo téma konference tematicky zasazené do pole antropologie a etiky. Právě tam můžeme dozajista zařadit i pohled samotného antropologa, a zejména diskuze mezi subjektivním a objektivním náhledem na danou problematiku. Diskuze v tomto tématu probíhá výrazněji zhruba od poloviny 20. století a je stále velmi vratká, jelikož stojí na několika pilířích, jako je odosobnění antropologa, pohled svrchu, interpretaci a reinterpetaci daných jevů, ve kterých by se, pokud možno, neměla odrážet osobnost antropologa. Antropolog má tak nejen popisovat, nýbrž interpretovat zkoumané jevy, a to bez přítomnosti hodnotícího prvku.

K této diskuzi náležel i původní název příspěvku „Chvalme Malinowského“. Osobou, můžeme možná dokonce říct ikonou světové antropologie, která rozvířila celou vlnu těchto diskuzí, byl totiž právě Bronislaw Malinowski, či ještě spíše jeho soukromé deníky, které stály u zrodu diskuze nad antropologovou sebereflexi a objektivností.

Deníky publikovala Valetta Malinowska, manželka výše zmíněného autora, v roce 1967,²

Příspěvek byl původně koncipován jako jeden z referátů k příležitosti 12. mezinárodní

¹ Na tomto místě bych chtěla poděkovat účastníkům konference za cenné podněty a připomínky.

² Publikovaná kniha vyšla pod názvem *A diary in*

čili celých 25 let po jeho smrti, a jedním z důvodů, který udala, bylo nahlédnutí do mysli někoho, jehož názory a práce ovlivnily generace myslitelů (Malinowska 1967). Právě tato její myšlenka se stala zlomovou pro následující výzkumnou praxi v antropologii. Většina předchozích prací postavu výzkumníka nerefletovala. V první polovině 20. století se tak často setkáváme s názorem, že výzkumník byl považován za neviditelného, nezasahujícího do reality informantů. Ve chvíli publikace Malinowského deníků už ale antropologická veřejnost zavírat oči nemůže, vidíme, že ani antropolog není jakousi nestrannou entitou s otevřenou myslí. Raymond Firth, který napsal předmluvu k oběma vydáním deníků (1967; 1988), píše po dvaceti letech od prvního vydání: „Viděl jsem v nich především vodítko pro výklad osobnosti Malinowského, a tím i jeho práce, ale neuvědomil jsem si, že pro mladší antropology, kteří se s ním a jeho prací nesetkali, by zájem mohl být v tom, co si z jeho knih oni sami mohou vzít jako pomoc nebo ujištění v pochopení jejich vlastní pozice při řešení problémů v terénu.“ (Firth 1988, XXVIII)

Mimo jiné vedlo toto odhalení výzkumné reality k výraznému vzestupu antropologovy sebereflexe, v současnou chvíli se tedy žádný metodologický text či práce pojednávající o výsledcích výzkumu v empirické praxi neobejde bez zhodnocení výzkumníkovy osoby, jeho vztahu s informanty a terénem. Důležitou otázkou hraje gender, věk, pohled insidera nebo outsidera skupiny. Stejně tak je neopomenutelný popis samotného prostředí a informantů. Částečně v tomto můžeme spatřovat jakousi zpětnou kontrolu autora, zhodnocení vlastních závěrů v obrazu ostatních skutečností, jež s výzkumem souvisejí.

SLITÍ

Výše bylo zhodnoceno, jak se antropologie počala vyrovnávat se subjektivitou autora a vlivem jeho osoby na zkoumaný terén. Co, když vás ale zkušenost vlastní sebereflexe a hodnocení terénu dostane do dalších rovin, někam

ještě dál za tuto hranici? Nyní se dostáváme k názvu předkládané eseje „A co když se to slije?“ aneb, jak se má antropolog v rámci vlastní sebereflexe i psané praxe vyrovnat se situací, kdy je nejen ovlivňován vlastní osobou a prostorem, z něhož pochází, ale zároveň i jiným prostředím, které se dle jeho úvah promítá v jeho výzkumném terénu.

S čím počítáme, je to, že se metodologie antropologa musí vyrovnat v kontrastu vztahů: (A) antropolog + informant; (B) antropolog + prostředí + informant, ale co když máme i (C) prostředí 1 + antropolog + informant + prostředí 2. Respektive, jak má antropolog ve své sebereflexi zhodnotit situaci, kdy je ovlivněn sebou, prostředím, z něhož dle jeho mínění vycházejí informanti, zároveň svými informanty a prostředím, v němž nyní žijí.

V tomto místě se zdá dobré vytvořit praktickou odbočku a položit otázku, jak se k této úvaze může výzkumník dostat.

Na začátku doktorského studia jsem byla upozorněna, že bych měla odjet do země původu svých informantů – do Vietnamu. A to i přesto, že moji informanti jsou česky mluvící a rozumějící, absolventi českých středních škol. Důvodem pro můj odjezd mělo být poznání kulturního kontextu, z něhož moji informanti vycházejí. Do Vietnamu jsem na několik měsíců odjela dvakrát, poprvé jako student jedné ze saigonských univerzit, podruhé jako vyučující českého jazyka. Absolvovala jsem i několikaměsíční kurz vietnamštiny, vytvořila si vztah s touto zemí i jejími obyvateli. Někdy v průběhu prvního pobytu jsem začala spatřovat podobnosti a rozdíly mezi svými informanty v ČR a nativními obyvateli Vietnamu, postupně se mi tak začala tato dvě původně odlišná pole slévat dohromady. Pravděpodobně by to nemusel být problém, kdybych se dokázala vrátit a soustředit se na své informanty jako svébytné entity žijící v České republice, jako zástupce druhé generace migrantů, jako na banánové děti.

Většina publikovaných textů, které v současné době v České republice o Vietnamcích vznikají, jen málokdy reflektují zemi, ze které pocházejí. Vzhledem k současným paradigma-tickým humanitně vědním trendům můžeme spatřit několik základních důvodů, které toto zapřičiňují.

the strict sense of term, druhé vydání bylo publikováno v roce 1988, předmluvu k oběma vydáním napsal Raymond Firth.

Důvod první – nebudeme primordialisté. V zásadě je to jednoduché, předpoklad, že prototyp určitého etnika či národa žije a předává se dlouhodobě v krvi – genech aktérů – je v současné době považován za překonaný. Podle primordialistických přístupů je příslušnost k národu vrozená, sjednocuje ho společným jazykem, kulturou i historií, a tím pádem není proměnlivá v čase (Gellner 1993; Hirt 2007). Proti primordialistickým přístupům se vyhrávají modernistické teorie, jako je konstruktivismus či instrumentalismus (Hirt 2007).

Důvod druhý – nemůžeme esencionalizovat problém. V druhé polovině 20. století se v rámci humanitních věd silně rozdělily dvě skupiny paradigmát, a to esencionalistické a konstruktivistické. „Kolektivní verze esencionalizmu, kulturní identita, předpokládá pak skupinovou esenci, ze které vyplývá povinnost ji hájit a toto právě já uskutečnit.“ (Paleček 2008, 63) Z tohoto hlediska bychom patrně o Vietnamcích žijících v Čechách mohli prohlásit, že se prokazují mnoha shodnými vzorci chování jako Vietnamci ve Vietnamu, jelikož jsou z Vietnamu a tyto vzorce patří do jejich způsobu vnímání a uchopování žitého světa, které si nesou v sobě. Problémem je, že v tu chvíli přisuzujeme vietnamství jakousi esencionalistickou hodnotu, která je předávána z jedince na jedince, tedy z Vietnamce na Vietnamce. Tím pádem do ní nezasahuje konstrukce reality, kterou vytvářejí momentální situace a společnost, v níž se aktér nachází.

Důvod třetí – migranti žijí tady a teď, tento argument je možná nejpodstatnější a rozhodně nemůže být opomenut, ano migranti žijí v jiné zemi než jejich příbuzní. Žitá realita vietnamských migrantů v České republice je tedy jiná než realita Vietnamců ve Vietnamu. Často se tak na jejich jednání a percepce života nahlíží jako na migrační proces. Viz například text Adély Souralové (2014), v němž autorka popisuje výsledky mladých Vietnamců v českém školství jako jeden z hlavních předpokladů úspěšné migrace z pohledu vietnamských migrantů. Na druhou stranu důležitost vzdělání pro Vietnamce není jen pouhým migračním procesem, jak ukazuje přehledová studie Stuchlíkové a Vokrojové (2013). Pokud by totiž byla, pravděpodobně bychom podobně

edukační úspěchy zaznamenali i u dalších migračních skupin.

Odkloníme-li se od primordializmu a esencionalizmu jako přístupů, v jejichž krocích by práce patrně v současné chvíli nesměřovaly, musíme dát za pravdu argumentu číslo tři, jedinci žijící v jiné zemi, než je jejich původní země či nativní země jejich rodičů, jsou etablování v nové zemi a jako na takové bychom na ně měli pohlížet. Nalézt však můžeme i protiaargumenty, proč to není možné, jelikož ve chvíli, kdy mají tyto jedinci stále život spojený s původní zemí, jejími zvyky a vzory, jsou jí také ovlivňováni.

Právě zde přichází možné řešení, a tím jsou teorie transnacionalizmu, kdy se na skupinu díváme optikou propojení dvou polí. Toho, ze kterého informanti vycházejí, čili země původu, a toho, ve kterém nyní žijí. Ideálním příkladem, a pro některé autory základem transnacionální migrační sítě, je rodina. Nina Glick Schiller (in Nešporová a Kuchařová 2009, 9–10) upozorňuje na to, „že současní imigranti nejsou vždy vykořenění, jak se dříve předpokládalo. Mnoho z nich je transmigranty, kteří si vytvořili četné vazby v nové zemi, ale zároveň si zachovávají vazby ke své původní zemi“. Na výchovu dalších generací nemusí mít vliv pouze nukleární rodina, ale i členové rozšířené rodiny, předávaná kulturní kontinuita, jazyk či náboženství (Tingvolda et al. 2012b). To se může projevit i pocitem sociálního a materiálního závazku k příbuzným po celém světě (Tingvolda et al. 2012a). Rodina se tak stává systémem interakcí „tady a tam“ (Evergeti a Ryan 2011, 356), což se následně odráží i ve fungování jejich jednotlivých aktérů.

Druhým řešením by samozřejmě byla komparativní antropologie současného stavu Vietnamců v obou zmíněných prostředích. Příkladem může být text o užívání přezdivek místo vlastních křestních jmen „Jsem Phuoc, ale říkej mi Lucky“ (Bednárová 2016), který čerpá z dat získaných v Čechách i ve Vietnamu. Tato varianta je však poměrně náročná, jelikož vyžaduje získání množství empirických dat z různých polí, čímž hrozí například zanedbání jedné skupiny informantů nebo nadhodnocení jiné.

ZÁVĚREM

Esej se snažila uchopit problematiku, která se může na první pohled zdát banální, vždyť každý výzkumník by měl vědět, kde přesně leží jeho terén a jak se k němu postavit, jak interpretovat získaná data, jak objektivně zhodnotit situace, v nichž se výzkum nalézá. O důležitosti vlastní sebereflexe a sebereflexe výzkumu se, ostatně, učíme od dob vydání Malinowského deníků.

Na druhou stranu v případě zainteresovanosti do problému či jeho rozšíření, jak bylo ukázáno na příkladu výzkumu 2. generace Vietnamců v Čechách, se snadno může stát, že se pro interpretaci problému naskytne i jiný pohled, se kterým se musí výzkumník vyrovnat. Nejjednodušším řešením, zdá se mi, je upozadění jedné ze dvou rovin, nasnadě je zejména vzdání se zapojení poznatků z Vietnamu a minulosti informantů, ale v té chvíli se potýkáme s problémem synchronního bádání, které nepovažuji v dnešní době a v dlouhodobém výzkumu za optimální. Druhou variantou je pomoci si optikou transnacionalizmu, který je sám o sobě postaven na vztazích odehrávajících se tady i tam, čímž umožňuje propojení obou polí a jejich vzájemné zhodnocení.

Řešeným tématem jsem se zabývala pravděpodobně většinu svého současného studia, a zejména výzkumu. Z jakého pohledu interpretovat data? Kde přesně ukotvit hranice, které budou platné v současné vědecké diskusi a zároveň reálně vypovídající o cílové skupině a tématu? Po dlouhých úvahách se zde přikláním ke sledování transnacionálních vazeb a proměn, které na ně navazují. Dovedly mě k tomu zejména zkušenosti s informanty v Čechách a zároveň cesty do Vietnamu, kde jsem měla možnost potkat příbuzné těch, kteří v České republice žijí. Zároveň se domnívám, že minulost jedince i jeho rodiny je pro výzkum stejně důležitá jako přítomnost a probíhající proces samotný nezastoupí vysvětlení, které pramení z prožitého ať už v zemi původu, či příchodu.

POUŽITÁ LITERATURA

- Bednářová, Lenka. 2016. „Jmenuji se Phuoc, ale říkej mi Lucky.“ *Anthropologia Integra* 7 (2): 67–74.
- Evergeti, Venetia a Louise Ryan. 2011. „Negotiating transnational caring practices among migrant families.“ In *Gender, generation and the family in international migration*, ed. Alebert Kraler et al., 355–375. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Firth, Raimond. 1967. „Introduction.“ In *A diary in the strict sense of term*, Bronislaw Malinowski, XI–XX. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firth, Raimond. 1988. „Second introduction.“ In *A diary in the strict sense of term*, Bronislaw Malinowski, XXI–XXXI. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geertz, Clifford. 1967. „Under the mosquito net.“ *New York Review of Books*. Viděno 30. ledna 2017. <http://www.nybooks.com/articles/1967/09/14/under-the-mosquito-net/>.
- Gellner, Ernest. 1993. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal.
- Hirt, Tomáš. 2007. „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu.“ *Antropowebzin* 2–3/2007: 27–34.
- Nešporová, Olga a Věra Kuchařová. 2009. *Rodiny přistěhovalců II*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Malinowska, Valetta. 1967. „Preface.“ In *A diary in the strict sense of term*, Bronislaw Malinowski, VII–IX. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paleček, Martin. 2008. „Identita – Podivný pojem.“ *Antropowebzin* 1/2008: 62–71.
- Souralová, Adéla. 2014. „Vzdělané dítě jako úspěšné naplnění migračního a rodičovského projektu? Vietnamské matky, jejich děti a vzdělanostní aspirace.“ *Sociální studia* 2/2014: 75–97.
- Stuchlíková, Iva a Nela Vokrojová. 2013. „Kulturní rozdíly v učební motivaci žáků – specifikum vietnamské kultury.“ *Pedagogika* 63 (1): 5–24.
- Tingvolda, Laila et al. 2012a. „Parents and children only? Acculturation and the influence of extended family members among Vietnamese refugees.“ *International Journal of Intercultural Relations* 36: 260–270.
- Tingvolda, Laila et al. 2012b. „Seeking balance between the past and the present: Vietnamese refugee parenting practices and adolescent well-being.“ *International Journal of Intercultural Relations* 36: 563–574.